

Engelli Bireylerin İstihdamında Erişilebilir Şehirlerin Kolaylaştırıcı Etkisine Dair Bir Analiz

An Analysis of the Facilitating Effect of Accessible Cities on the Employment of Disabled Individuals

Prof. Dr. Selçuk KOÇ

Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kocaeli, Türkiye

selcukkoc@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7451-2699

Öğr. Gör. Dr. Kerem ÇOLAK

Kocaeli Üniversitesi, Hereke Asım Kocabıyık MYO, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Kocaeli, Türkiye

kerem.colak@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3357-3457

Öz

Engelli bireylerin istihdamı tüm dünya ülkelerinde çözülmek istenen sosyal ve toplumsal bir problem olarak görülmekte bu sorunun çözümünde her ülke kendi dinamikleri ölçüsünde politikalar üretmeye çalışmaktadırlar. Bu politikalarından birisi de BM ve AB taraf sözleşmelerinde özellikle üstünde durulan erişilebilirlik hususudur. Henüz yeni olan bu kavram 2000'li yıllarda ele alınarak gelecekteki toplumsal ve sosyal politikaları da bu kavram çerçevesinde şekillendirmeye başlamışlardır. Böylelikle yeniden kent tasarımı ihtiyacı ortaya çıkmış ve erişilebilir kentler ya da engelli dostu kentler gibi yeni tanımlamalar ile engelli istihdamına ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik bakımından bir çözüm yolu olabileceği düşünülmüştür. Engelli bireylerin istihdamına yönelik kolaylaştırıcı önlemler onların çalışma hayatını katılımına olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda yeniden kent tasarımı önem kazanmakta ve engelsiz şehir tasarımları engelli istihdamında kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Ülkemizde engelli istihdamı ile ilgili işgücü piyasasındaki takibini ise İŞKUR yapmakta ve engelli bireylerin işgücü piyasasındaki çalışma süreçlerine dair politikaları yürütmektedir. Bu çalışmada engelli dostu olarak nitelendirilen şehirlerde bir durum analizi yapılarak engelsiz şehirlerin engelli istihdamı açısından kolaylaştırıcı etkisi olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelli İstihdamı, Erişilebilirlik, AB Kentsel Şartı, Aktif İşgücü Piyasası, Engelsiz Şehirler.

Abstract

The employment of disabled individuals is seen as a social and societal problem that needs to be solved in all countries of the world, and each country is trying to produce policies in line with its own dynamics to solve this problem. One of these policies is accessibility, which is particularly emphasized in the UN and EU party agreements. This concept, which is still new, was taken into consideration in the 2000's and they began to shape future societal and social policies within the framework of this concept. Thus, the need for urban redesign emerged and it was thought that new definitions such as accessible cities or disabled-friendly cities could be a solution in terms of accessibility and accessibility to the employment of disabled people. Facilitating measures for the employment of disabled individuals will allow them to participate in working life. In this context, urban re-design gains importance and barrier-free city designs play a facilitating role in the employment of disabled people. In our country, İSKUR monitors the employment of disabled people in the labor market and carries out policies regarding the working processes of disabled individuals in the labor market. In this study, a situation analysis will be conducted in cities described as disabled-friendly and it will be discussed whether barrier-free cities have a facilitating effect in terms of employment of disabled people.

Keywords: Disabled Employment, Accessibility, EU Urban Charter, Active Labor Market, Barrier-Free Cities.

Giriş

Günümüzde artan nüfus yoğunluğu nedeniyle daha da önemli hale gelmeye başlayan engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırıcı tedbirler kentlerin yeniden tasarımında da önemli hale gelmiştir. Her insanın en doğal hakkı olan çalışma hakkı, engelli bireylerin karşısına çıkan bariyerler nedeniyle çalışma hayatından geri kalmalarına neden olmaktadır. Oysa tüm ülkeler bir şekilde engelli bireyleri de istihdama katıp üretkenliklerinden hem sosyal anlamda hem de ekonomik anlamda yararlanmak istemektedirler.

Özteke ve arkadaşlarının (2018) da belirttiği üzere endüstrileşme ile hızla büyüyen kentler, giderek plansız bir şekilde yapılanmaya başlamış ve bu da kentlerdeki engelli bireylerin yaşamlarını giderek güç hale getirmiştir. Herhangi bir engel grubuna dâhil olmayan bireylerin bile yaşamları plansız ve çarpık kentleşme ile problemlere yol açarken, engelli bireylerin yaşamları plansız kentleşme ile giderek zorlaşmaktadır. Mobilya, konut ya da çevre tasarımından kaynaklanan uygulamalar özellikle engelli bireylerin yaşam kalitesinin düşmesine yol açabilmektedir (Çınar vd., 2015). Engelli bireylerin de diğer bireylerden kendilerini farklı hissetmeden diğerleri ile eşit şekilde kentsel yaşamdan faydalanabilmesi önem taşımaktadır çünkü onların da kentsel yaşama katılma hakkı vardır (Şat ve Göver, 2017). Daha da önemlisi hayatlarını asgari standartlarda geçimini sağlayabilmek ve kendilerini verimli bir birey olarak hissedebilmek adına tüm bireyler gibi çalışma hakları vardır.

Bahsedilen tüm bu haklardan yararlanabilmek bağlamında kentsel mekânda engellilerin karşılaştıkları sorunlara getirilen çözüm önerilerinden birisi de “engelsiz veya erişilebilir kent” yaklaşımıdır. Kentler günümüzün temel sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekânları olarak kabul edilmektedir. Engellilerin de bu mekânda rahatça hareket edebilmeleri ve ihtiyaç duydukları anda her türlü kaynağa, hizmete, kamu ve özel ayrımı yapmadan fiziksel çevreye ulaşabilmeleri engelsiz kent fikrinin temelini oluşturmaktadır. Böylelikle engellilerin hayatın her alanına dâhil olabilmeleri ve bağımsız, kaliteli bir yaşama kavuşmaları amaçlanmaktadır (Erten ve Aktel, 2020).

Engelsiz kent, erişilebilir kent ya da evrensel kent adlarıyla anılan engelli dostu kentler bir yandan engelli bireylerin sosyal hayata katılımlarını kolaylaştırırken diğer taraftan engeli olmayan ya da engelli bir yakını bulunmadığı için farkındalığı düşük olan bireylerle bütünleşmesine yardımcı olacak bir yöntem olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte engelli bireylerin istihdamının kolaylaştırılmasına yönelik kent tasarımcısı yerel yönetimlerin uyguladığı engelli dostu politikalar ise engelli bireylerin daha çok çalışma hayatına katılmalarını sağlamak fikri önemlidir.

Günümüz modern kentlerinde engelli istihdamında en önemli konu başlıklarından biri haline gelen erişilebilirlik, engelli dostu kent tasarımında öne çıkan bir çözüm yöntemi olmasıyla gerek BM’de gerekse AB’de aldıkları çeşitli kararlar ile engelli istihdamının önündeki engeller kaldırılmak istenmektedir. Bu noktadan hareketle yazdığımız makalede erişilebilirlik kavramı çerçevesinde engelsiz kent tasarımının engelli istihdamına olan katkıları tartışılacak ve engelli istihdamı için erişilebilir kent olmanın önemine vurgu yapılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde engelli istihdamı, erişilebilirlik ve erişilebilir kent kavramları ele alınarak kavramsal çerçeve çizilecek ve ardından gelen ikinci bölümde engelli istihdamında karşılaşılan sosyal ve işgücü piyasası problemlerine değinilecektir. Ardından, AB ve aktif istihdam politikalarında engelli istihdamına yönelik engelsiz şehir tasarımına yönelik düzenlemelerin ve politikaların bir arada ne şekilde yorumlandığına değinilerek, dördüncü bölümde ise Türkiye’de erişilebilir olan/olmayan kentlerde işgücü piyasasında engelli istihdamı İŞKUR verilerine dayanılarak tespit edilip avantajlar ve dezavantajlar konusunda birtakım çıkarımlar yapılacak ve bunlar sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

Kavramsal Çerçeve

Değişik ülkelerdeki akademisyenler, engellilik çalışmaları başlığı altında yeni bir akademik saha oluşturarak engelliler hakkında derinlemesine çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu akademisyenler ve bu alan, engelliliğin, insanda bulunan doğal, değişmez bir özellik olduğu bakış açısını doğru bulmayarak, engelliliğin sosyokültürel sosyopsikolojik, sosyoekonomik ve politik vb. alanlarda, disiplinler arası bir yaklaşımla incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Engellilerin direkt politika oluşturma süreçlerine katılımlarının sağlanmasının engellilere dair sorunların çözümü için gerekli olduğu savunulmaktadır. Engellilik çalışmalarının en önemli pozitif farklılığı, engelliliğe yönelik bireysel tıbbi modelin reddedilmesi ve sosyal model üzerinden engelliliğin ele alınmasıdır. Sosyal model üzerinden yürütülen engellilik araştırmaları, engellileri dışlayan sosyal yapıları araştırarak gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Sosyal model merkezli bakış açısına dayalı araştırmalar, engelliliğin sosyolojik, psikolojik, ekonomik, politik ve kültürel boyutlarına dikkatleri çekmeye çalışmaktadır (Çılgin ve Sandıkçioğlu, 2023).

Araştırmalar günümüzde engelli bireylerin işgücüne katılım oranlarının tüm dünya nüfusunun geneline oranla daha düşük seyrettiğini gösterdiği gibi işgücüne katılım gösterdikleri durumlarda bile engelli bireyler arasındaki işsizlik oranının nüfusun geneline göre daha yüksek olduğuna dair tespitler mevcuttur (Fremstad, 2009, Dupré ve Karjalainen, 2003, Yılmaz vd., 2013). Aynı zamanda araştırmalar, üretkenlik açısından benzer düzeyde olsalar dahi, engelli çalışanların diğer çalışanlardan daha düşük oranda maaş aldıklarını, akabinde engellilik temelinde ayrımcılık ile karşı karşıya kaldıklarını da ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan bir çalışma ise, engelli bireylerin çalışma hayatından dışlanmasının ülkelere maliyetinin, bu ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasıllarının yüzde 3 ila 7'si civarında olduğunu göstermiştir (Baldwin ve Johnson, 2000, Buckup, 2009, Yılmaz vd., 2013).

1. Engelli İstihdamı

Engellilik kavramı hayatın bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatın birçok evresinde birtakım sebeplerden dolayı geçici veya kalıcı bir şekilde vücudun hareket fonksiyonlarında yaşanan işlev kaybı ve dolayısıyla gündelik yaşamımı etkileyen birtakım zorluklar kişilerin gerek toplum ve sosyal hayatlarında gerekse bağımsız hayatlarında

karşılaştıkları tüm bu zorluklar engellilik olarak adlandırılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organisation, WHO) yaptığı tanımlamaya göre engellilik, normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kısıtlanması veya kaybedilmesi gibi dezavantajlı bir durumu anlatır. Engellilik kavramını görme, zihinsel, ortopedik, dil ve konuşma, işitme, süregen hastalıklar, ruhsal ve duygusal engelliler olmak üzere 7 grup altında incelemektedir (Uzun vd., 2018).

Dünya nüfusu içinde yaklaşık 1 milyar engelli birey yaşamakta ve dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15'ini oluşturmaktadır. Çalışma yaşındaki engelli bireylerin, işgücü piyasasına katılımları aşamasında ve istihdam esnasında birtakım engeller ile karşılaştıkları görülmektedir. Engellilerin işgücü piyasasına katılma noktasında yaşadıkları sorunlar, başta çalışma koşullarından dolayı fiziksel engeller olmak üzere, sırasıyla bilgilendirme engelleri, işveren tutumları ve diğer çalışanların önyargıları şeklindedir. Engelli bireyler, ekonomik faaliyetlerden dışlandıkları için, işsizlik ve yoksulluk sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Bunun sonucunda engelli bireyler hem engelliliğin yarattığı sorunlar hem de ekonomik zorluklardan dolayı sosyoekonomik ve sosyopsikolojik olarak ayrımcılığa uğramakta; bu açıdan da biyo-psikolojik anlamda yıpranmaktadır (World Health Organization, 2022).

Özürülülerin istihdamına yönelik literatür incelendiğinde başlıca yedi yöntem bulunduğu görülmektedir. Bu yöntemler sırasıyla: Kota Sistemi, Korunmalı İşyerleri, Kişisel Çalışma Yöntemi, İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Özürülü İstihdamı, Evde Çalışma, Kooperatif Çalışma Yöntemi, Sadece Özürülülerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam. Belirtilmiş olan bu özürülü istihdam yöntemleri içinde en yaygın olarak uygulananın kota yöntemi olduğu görülmektedir. Son yıllarda İngiltere, ABD gibi ülkelerde uygulamadan kaldırılmış olmasına rağmen özellikle Avrupa Birliği ülkeleri ve ülkemizde özürülü istihdamında kullanılan temel yöntemdir. Ancak teknolojinin ve çalışma sistemlerinin değişmesiyle diğer yöntemlerin sıklıkla uygulandığı görülmektedir.

İnsanlar kendilerinin ve bakmakla yükümlü oldukları bireylerin geçimlerini sağlayabilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak ve gelir elde etmek zorundadır. Engelli bireylerin de geçimlerini sağlayabilmesi ve gereksinimlerini karşılayabilmesi için çalışma hayatına girmesi ekonomik açıdan bir zorunluluktur. Engellilerin istihdam dışında kalması, bir ülkenin en değerli üretim kaynağı olan insan gücünün kullanılmaması anlamına gelmektedir. Ancak üretimde yer almayan engelli bireyler oluşumuna

katkı sağlamadıkları milli gelirden bir şekilde pay almaktadırlar. Hâlbuki toplumun refah düzeyinin artırılması ve ekonomik gelişme ancak mevcut üretim kaynaklarının tümünün etkin bir şekilde üretime katılması ve yüksek bir istihdam düzeyinin sağlanması ile gerçekleşebilir (Şen, 2018).

Ayrıca engelli bireylerin istihdam dışında kalmaları durumunda kendilerine bakmak zorunda kalan aile bireylerinden en az birinin, çalışma gücüne sahip olmasına rağmen çalışma hayatı içerisinde yer alması engellenmektedir. Oysa engelli bireylerin istihdamının artırılması durumunda milli gelir düzeyi yükselecek ve milli gelirden alınan paylar da artacaktır. Diğer yandan engellilerin çalışma hayatı içerisinde yer almasıyla birlikte sosyal güvenlik sistemi kapsamında sosyal yardım ve hizmetlerden yararlandırılmaları gerekmeyecek ve böylelikle sosyal güvenlik harcamaları da düşecektir. Dolayısıyla sosyal güvenlik sistemini finanse eden vergi yükümlüleri ile aktif sigortalıların ekonomik yükleri azalacaktır (Altan, 2007).

Türkiye’de engelli bireylerin istihdamı ve işgücü piyasaları 4857 sayılı İş Kanunu ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. İlk olarak İş Kanununun Madde 30 iş yerlerinde engelli çalıştırma yükümlülüğü kapsamında işyerlerinde uygulanacak olan kotayı belirlemektedir. Buna göre işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli çalıştırmakla yükümlüdürler. İşverenler çalıştırmakla yükümlü oldukları işçileri Türkiye İş Kurumu aracılığı ile sağlarlar. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel çalışma ile mesleğe yönlentilmeleri, mesleki yönden işverence nasıl işe alınacakları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenmektedir. Diğer yandan 5378 sayılı Kanununun 14. maddesinde engelli bireylerin istihdamına yönelik önemli düzenlemeler getirmektedir. Buna göre; “Engellilerin iş gücü piyasası ve çalışma ortamında sürdürülebilir istihdamı için kendi işini kurmaya rehberlik ve mesleki danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi de dâhil olmak üzere gerekli tedbirler alınır.

İşe başvuru, alım, önerilen çalışma süreleri ve şartları ile istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dâhil olmak üzere istihdama ilişkin hiçbir hususta engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz.

Çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engellinden dolayı diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz.

Çalışan veya iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik

istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve engellilerin çalıştığı iş yerlerinde makul düzenlemelerin, bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işverenler tarafından yapılması zorunludur.

Engellilik durumları sebebiyle iş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engellilerin istihdam edildiği korumalı işyerlerinin statüsü ve bu işyerleriyle ilgili usul ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle düzenlenir.”

2. Erişilebilirlik

Birleşmiş Milletler, engellilerin refah ve gelişimi için 8 kritik sorun alanı belirlemiştir. Bunlar, eğitim, istihdam, gelir sağlama, sosyal güvence, aile yaşamı ve kişisel entegrasyon, kültür, eğlence-spor, din ve ulaşılabilirliktir. Erişilebilirlik ile ilgili literatürü girmiş bugünkü standartların temeli büyük ölçüde 1961 yılında belirlenmiştir. Bu yıl içerisinde “Bedensel Engelliler ve Çevreleri” adlı Stockholm konferansı bildirgesinin yayımlanması ve Timothy J. Nugent’in öncü nitelikteki çalışmaları sonucunda kabul edilen ilk erişilebilirlik standardının ABD’de kabulü, ilk basamağı oluşturmuştur (Goldsmith’ten akt. Şat ve Göver, 2017). O günden bugüne her ne kadar erişilebilirlik ile ilgili bazı temel standartlar belirlenmiş ve yasal mevzuatlara girmiş olsa bile erişilebilirlik koşulları incelendiğinde de jure (olması gereken) ve de facto (olan) arasında büyük farklar olduğu bir sır değildir (Bektaş ve Develi, 2020).

Erişilebilirlik, bir ürün, alet, hizmet veya çevrenin, çoğunluk tarafından kullanılabilirliğinin derecesidir. Erişilebilirlik kavramı çoğu zaman, gereksinimli bireylere ve bu bireylerin erişim hakkına odaklanmaktadır. Erişilebilirlik, kullanılabilirlik ile karıştırılmaması gereken bir kavramdır. Kullanılabilirlik, bir ürünün (alet, hizmet veya çevre gibi), belirli bir amaç doğrultusunda, belirli kullanıcılar tarafından, etkinlik ve memnuniyet ile kullanılmasıdır. Erişilebilirlikte ise, özürsüz olsun olmasın, ürüne (alet, hizmet veya çevre), tüm kullanıcıların ulaşımı hedeflenir (Ergenoğlu ve Yıldız, 2013).

Daha geniş bir tanımlamayla erişilebilirlik; toplumda bulunan tüm birey ve grupların eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel hak ve hizmetlerden eşit ve özgür şekilde faydalanmasını sağlamak ve bu yolla onları yaşamın tüm alanlarına dahil etmektir. Başlangıçta bu anlamda kullanılan kavram zaman içinde engelli bireylerin kimseye ihtiyaç duymadan kamusal hizmetlere ulaşabilmeleri, bu hizmetlere katkıda bulunabilmeleri, ihtiyaçlarını zorlanmadan kendi başlarına halledabilmeleri anlamında daha fazla kullanılır olmuştur. Buna göre erişilebilirlik “engelli bireylerin fiziksel çevre başta olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel çevreye ulaşabilme, bu çevrelerde verilen hizmetlerden yararlanma ve

katkıda bulunma olanaklarına sahip olmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda yapılan bir başka tanıma göre “erişilebilirlik, engellilerin toplumdaki diğer bireyler gibi bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımını sağlamak olarak ifade edilmektedir (Bektaş ve Develi, 2020).

Buradan hareketle 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun da erişilebilirlik kavramını 3.Madde'nin (f) bendinde “Erişilebilirlik: Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını ifade eder.” şeklinde tanımlamıştır. Takip eden (g) bendinde ise erişilebilirlikle ilgili standartların Türk Standartları Enstitüsünün erişilebilirlikle ilgili yayımladığı standartlar olduğu yönünde hükme varmıştır. Aynı kanunun 7.Maddesinde ise erişilebilirlik kavramının kapsamı belirlenmiş ve bu maddenin ilk fıkrasına göre “Yapılı çevrede engellilerin erişilebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanır.” şeklinde düzenlemiştir. Yine erişilebilirliğin en önemli kademelerinden biri olan ulaşım konusunda “Özel ve kamu toplu taşıma sistemleri ile sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan özel ve kamu toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine uygun olması zorunludur.” düzenlemesiyle şehir içinde dolaşımlarının daha kolay olabilmesine yönelik bağlayıcı bir hüküm getirmiştir. Ayrıca bilgi ve iletişim konusunda da erişilebilirliği “Bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler için erişilebilir olması sağlanır.” şeklinde düzenlemiştir. Bu düzenleme engellilerin istihdamı, sosyal hayata katılımı ve yaşam kalitelerini artırma yönünden çok önemli bir noktada olduğu aşikardır.

Bu yasadaki hareketle düzenlenen Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı 2010-2011'e (ÖİB, 2010) göre Ulaşılabilirlik; “Yaşamın tüm alanlarındaki hak ve hizmetlere ulaşabilmek ve bunlardan yararlanabilmek”, TSE'ye göre (TSE TS 9111, 2011); “Herkesin, istediği her yere ve her hizmete ulaşabilmesi ve bunları kullanabilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir özrü olan kişilerle (özellikle tekerlekli sandalye kullananların ya da algı yetersizliği olanların) tüm bina ve yakın çevresi kullanıcılarının, normal kullanım şartları altında yardımsız ve rahatlıkla giriş-çıkışına, içeride dolaşmasına ve burada sunulan tüm hizmetlerden yararlanmasına imkân tanıyan her çeşit bina ulaşılabilir nitelikte olarak kabul edilir (TSE TS 9111, 2011).

Kentsel mekânda engellilerin erişilebilirlik sorununa getirilen çözüm önerilerinden birisi “engelsiz veya erişilebilir kent” yaklaşımıdır. Kentler günümüzün temel sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekânları olarak kabul edilmektedir. Engellilerin de bu mekânda rahatça hareket edebilmeleri ve ihtiyaç duydukları anda her türlü kaynağa, hizmete,

kamu ve özel ayrımı yapmadan fiziksel çevreye ulaşabilmeleri engelsiz kent fikrinin temelini oluşturmaktadır. Böylelikle engellilerin hayatın her alanına dâhil olabilmeleri ve bağımsız, kaliteli bir yaşama kavuşmaları amaçlanmaktadır (Erten ve Aktel, 2020).

3. Erişilebilir Şehir

Uluslararası alanda bir standart oluşturma gayesinin ürünü olan “BM Engelli Hakları Sözleşmesi”, engellilerin durumunu göz önünde bulundurarak öneriler sunmaktadır ve onaylayan devletlere sorumluluk yüklemektedir. Açıkça ifade edilmemiş olsa da BM'nin önerilerini yapacak, engellilere destek sunacak ve engelliler için gerekli tedbirleri alacak olan öncelikle devletler sonra da yerel yönetimlerdir. Devletin bütçe ayırması, modern yöntemleri kullanması, ilişkili örgütler ile iş birliği yapması, mevzuatı düzenlemesi, mevzuatta olanları uygulaması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin de engelli hizmet birimlerini kurması, sağlık hizmeti sunması ve engellilere yönelik sosyal yardım yapması önemli olsa da daha önemli olanı yaşam alanlarının kullanışlı hale getirilmesidir. Çünkü engellinin erişilebilirliğinde etkisi olan sokaklarda park edilen araçlar genel olarak engelli yolunu kapatmaktadır. Kaldırımların farklı amaçlar için kullanılması ile engellilere geçiş alanı kalmamaktadır ve bazı binaların fiziksel yapısı nedeniyle giriş ve çıkış kolay olmamaktadır. Sonuçta engelsiz yaşama ilişkili düzenlemelerin uygulanmaması ve sürdürülebilir olmaması nedeniyle sorunlar tamamen yok olmamaktadır. Var olan eksiklikler yüzünden engelsiz yaşama erişimle alakalı tartışmalar son bulmamaktadır (Samanlı, 2021).

Dolayısıyla erişilebilirlik kavramının toplum hayatında önem kazanması ile kentsel hizmetler kavramı, kentte yaşayan tüm bireylerin bu hizmetlere eşit ve adil biçimde erişebilmesi ile anlam kazanmaktadır. Modern kentlerde yaşanabilir mekânlar yaratma amacı önem kazanmış; kentsel tasarımda “dezentrales grup” olarak ifade edilen özellikle kadın, çocuk, engelli ve yaşlı bireylerin bağımsız olarak hareket imkânlarını arttıran, engellerden ve hareketliliği kısıtlayan sorunlardan arındırılmış sosyal ve fiziksel ortamların oluşturulması gündeme gelmiştir (Uslu ve Shakouri, 2014: 12).

Engelsiz kent, herkes için erişilebilir kent olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, kentte yaşayan gençler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, çocukların yanı sıra kente ziyarete gelen herkesin yaşam kalitesini arttıracak ve hayatını kolaylaştıracak mekânların hizmetlerin sunulabilmesi anlamına gelmektedir. Kentlerin engelsiz ve erişilebilir kılınması fiziki planlamanın yanında, finansal, sosyal ve yönetsel iş birliklerini de gerekli kılmaktadır. Bu süreçte, toplumsal farkındalığın artırılmasının da önemine değinilmektedir. Kentsel erişilebilirliği sınırlayan unsurların başında uygun olmayan zemin

kaplamaları ve yüzeyler, güvenlik tedbiri olmadan yapılan alt yapı çalışmaları, uygun olmayan kaldırım ölçüleri ve rampalar, güvenliksiz kavşak noktaları ve yaya geçitleri, işaret ve uyarıcı levhaların ve aydınlatmanın eksikliği, kullanışsız kent mobilyaları ve sesli ve görsel uyarıcılardan yoksun ulaşım sistemi sayılmaktadır (Odabaş-Uslu ve Güneş, 2017; Kara, 2020).

Kentlerde erişilebilirliğin kolaylaştırılması başta ekonomik olmak üzere insani gelişmeyi, sosyalleşmeyi ve refahı doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, kentsel erişilebilirliği yönetmek, mekânın kullanımını ve hareketliliği ilgili geleneksel kentsel ulaşım anlayışının ötesine geçmeyi gerektirmektedir (Rode ve da Cruz, 2018). Kentsel tasarımın başlıca hedefi, vatandaşların kullanımına sunulmuş iş yerleri, kamu kurumları, eğlence mekânları gibi yerlerin onlara en fazla yararı sağlayacak ve en kolay erişilebilecek şekilde düzenlenmesi olmalıdır. Erişilebilirliğin temel araçlarından olan hareketliliğin öncelikli amacının ise kaynak ve hizmetlere kolaylıkla ulaşabilme olması gerekmektedir (Erten ve Aktel, 2020).

Engelsiz veya erişilebilir kent, sadece engellilere özgü bir yapıyı ifade etmemektedir. Esasen tüm kent sakinlerini kapsayan bir planlama ve tasarım anlayışıdır. Bu nedenle erişilebilirliği bir kent hakkı olarak da kabul etmek yanlış olmayacaktır. Ancak toplumun dezavantajlı bir grubu olarak engelliler söz konusu olduğunda onların birtakım hakları kullanabilmeleri için ayrıca desteklenmeleri gerektiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle engelsiz kent, engelliler için toplumun diğer bireylerine göre daha fazla anlam ifade etmektedir (Erten ve Aktel, 2020).

Erişilebilir kent tasarımı yönünden en yakın yönetim kademesi olan belediyeler niteliği gereği engelli sorunlarıyla da birincil derecede ilgilenebilecek temel kurumlardır. Nitekim hizmetlere erişim, mekânlara ulaşım gibi konularda sorun yaşayan engelli bireylere belediyelerce sunulan sosyal hizmetler erişilebilirlik açısından özel önem arz etmiştir. Bu bağlamda sunulan bu türdeki belediye hizmetleri göz önünde alındığında engellilerin kamusal alan ile toplumsal mekân ve hizmetlere erişebilmesinde belediyelerin yeri ve önemini daha da arttırmıştır (Kalaycı, 2020).

Engellilere yönelik olarak 2010 yılında ülke genelinde gerçekleştirilen bir araştırma engellilerin büyük çoğunlukla yaşadıkları yerdeki fiziksel çevre düzenlemelerinden hoşnut olmadıklarını göstermektedir. Bu hoşnutsuzluk kentsel alanların ve yapıların engellilerin ulaşım ve dolaşımına uygun olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmaya göre engellilerin %66,3'ü yaşadıkları yapının, %59,5'i alışveriş mekânlarının, %58,4'ü kamu binalarının ve %55,4'ü postane, banka gibi genel hizmet yapılarının engellilerin kullanımına uygun olmadığını düşünmektedir. Bu kapsamda uygulama ve denetimlerden sorumlu yerel yönetimlere de önemli görevler düşmektedir (Dikmen, 2011).

2017 yılında Eliöz, Demir ve Akbuğa'nın yapmış oldukları çalışmada illerin ne kadar engelli dostu olduklarına yönelik bir araştırma yapmışlar ve sağlık, ekonomi, eğitim ve yaşam kalitesi kategorilerinden elde edilen sonuçların bir araya getirilmesi sonucu oluşan "Engelli Dostu İller Sıralaması"na göre Türkiye'de engelli bireylerin ve ailelerinin toplamda en avantajlı durumda buldukları ilin Isparta olduğu sonucuna varmışlardır. Isparta'yı sırası ile Ankara, Bolu, İstanbul ve Yalova takip etmektedir. İlk on ilin ağırlığı Marmara Bölgesinde olduğu, tersine son 10 ile bakıldığında ise tüm illerin Doğu ve Güneydoğu Bölgesindeki illerden oluştuğu görülmektedir. Muş, Şırnak, Ağrı, Şanlıurfa ve Mardin en dezavantajlı illerdir (Akbuğa vd., 2019).

Tablo 1'de bahsi geçen çalışmada yer alan "Engelli Dostu İller Sıralaması" yer almaktadır. Tablonun sola tarafındaki ilk on il yer almakta ve her ilin engelli nüfus yoğunluğu açısından sıralaması gösterilmektedir. Tablonun sağ tarafında da "Engelli Dostu İller Sıralaması"nda yer alan son on il yine engelli nüfus yoğunluğuna göre Türkiye sıralaması içindeki yeri gösterilmiştir.

Tablo 1: Engelli Dostu İller Sıralaması (Akbuğa vd., 2019).

İlk On		Son On			
1	Isparta	2,21%	81	Muş	2,00%
2	Ankara	1,85%	80	Şırnak	1,49%
3	Bolu	2,32%	79	Ağrı	1,18%
4	İstanbul	1,31%	78	Şanlıurfa	2,50%
5	Yalova	1,65%	77	Mardin	2,24%
6	Eskişehir	2,15%	76	Bitlis	2,88%
7	İzmir	2,49%	75	Batman	2,91%
8	Kocaeli	1,90%	74	Van	1,83%
9	Bilecik	1,98%	73	Adıyaman	3,47%
10	Çanakkale	1,51%	72	Hakkâri	1,30%

Yukarıdaki tablonun ortaya çıkmasındaki en önemli etken iller bazında ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile yerel yönetimlerin engelsiz şehirler kapsamında uygulamış oldukları sosyal ve yapısal politikalarından kaynaklandığı söylenebilir. Dikkat edilirse İlk on içinde yer alan Ankara, İstanbul, Yalova, Eskişehir, İzmir ve Kocaeli sanayinin ve iş imkanlarının en yoğun olduğu bölgeler olduğu gibi, AB, UNDP gibi proje finansmanlarının en çok değerlendirildiği ve yerel yönetimlerin bu projelerden en çok finans kaynağı sağladığı iller olarak da göze çarpmaktadır. Ancak tablonun sağ tarafında bulunan iller ise tersine iş imkanlarının ve sanayinin daha az gelişmiş olduğu iller olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla da erişilebilirlik açısından en zorlu kentler dinamiğini oluşturmaktadırlar.

Engelli İstihdamında Karşılaşılan Sosyal ve İşgücü Piyasası Problemleri

Engellilerin karşılaştıkları sorunlar birbiri ile sıkı sıkıya bağlı ve ilişkilidir. Örneğin istihdama dâhil olamayan bir engelli, gerekli maddi olanağı sağlayamadığı için sağlık, eğitim, barınma, yeterli gıda gibi temel ihtiyaçlara da ulaşmamakta ve kötü yaşam koşullarına mahkûm olmaktadır. Bir sorun diğerini tetiklemekte ve nihayetinde bu bir döngü haline almaktadır. Dünya engelli nüfusunun yarıdan fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Dolayısıyla kentlerde kaynaklara, hizmetlere ve yapılı çevreye erişememe, bu döngüyü sürekli hale getirmektedir (DIAUD, 2019).

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi'nin 2013 yılında yayınladığı rapora göre, özel gereksinimli bireylerin çalışma hayatına uyum sorunu, yetersizlik durumlarına uygun iş analizlerinin yapılmasında yaşanan aksaklıklar, genel olarak vasıfsız işlerde çalıştırılması, vasıflı işlerde çalışma imkânlarının kısıtlı olması, korumalı işyeri yasaasının çıkarılmamış olması, özel gereksinimli birey çalıştırmada kota oranının düşük olması, çalışma ortamlarının engellilere uygun halde olmaması, özel gereksinimli memurların adaylık eğitimi ve sınavlarında sorunlar yaşaması Avrupa'da özel gereksinimli bireylerin istihdamı konusunda yaşanan sorunlar olarak belirtilmiştir (Çınk, 2018).

Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde, engellilerin işgücü piyasasına katılımı önündeki başlıca engeller olarak şu şekilde sıralanabilir; yetkinlik sorunları, ulaşım sorunları, erişim sorunları (eğitim, fiziki unsurlar, finans vb.), engellilikle ilgili yanlış kanaatler, önyargılar, ayrımcılık, mevzuat-denetim kaynaklı sorunlar vb (Ünsür, 2020). Türkiye'de engelli çalışma yükümlülüğü kapsamına büyük işletmelerin girmesi, engelli istihdamına yönelik kota oranının nispeten düşük tutulması ve cezaî müeyyidenin de yüksek olması, denetimlerin ve kayıtlı ekonominin giderek artması işletmeleri, kotalı engelli istihdamını bütünüyle ya da kısmen uygulamaya sevk etmiştir. Türkiye'de engelli bireylerin eğitim ve vasıf düzeylerinin düşük olması, işyeri ve çevresel erişilebilirlik kriterlerinin sağlanamaması, işverenlerin ve engelsiz çalışanların taşıdığı önyargılar gibi pek çok sorun engellilerin istihdamının arttırılmamasına neden olmaktadır (Çavuş ve Tekin, 2015).

Engelli bireyler iş yaşamına atılmak istese de bir iş bulmak ve bu işte kalıcı olmak, devamında bir kariyer gelişimi göstermek açısından birçok bariyerle karşı karşıyadır (Shaw vd., 2022). Engelli bireylerin istihdam konusunda karşılaştığı en büyük bariyerlerden biri onlara karşı gösterilen olumsuz tutumlar ve bunun bir sonucu olarak da sıklıkla ayrımcılıkla karşılaşmalarıdır (Murfitt vd., 2018). Örneğin, Büyük Britanya hükümeti tarafından ortaya konulan ulusal

planların engelli istihdamı konusundaki hedeflerine ulaşmadığı ve öğrenme güçlüğü olan bireyler ile otizmlili bireylerin çeşitli sebeplerle istihdam edilemediği görülmüştür (Giri vd., 2022). Özbekistan da aynı şekilde engellilerin haklarını korumaya yönelik alınan tedbirlere rağmen engelli istihdamında başarı elde edilememiştir (Yusupov ve Abdukhalilov, 2022). Remnant ve diğerleri (2022) engelli bireylerin özellikle kira ödeme ve bankadan kredi çekme gibi konularda daha fazla ayrımcılığa uğradıklarını çünkü gerekli parayı kazanamayacakları gibi önyargılarda bulunan toplumdaki diğer bireyler tarafından ekonomik bir damgalamaya maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Sonuç olarak yasal düzenlemelerin yanı sıra toplumda farkındalık oluşturmak da engelli istihdamı açısından büyük bir öneme sahiptir. Benzer bir şekilde İsveç'te zihinsel engelli bireylerin istihdamının çok düşük olduğunu vurgulayan Helena ve diğerleri (2022) engelli istihdamında yaşanan güçlüklerin daha iyi anlaşılabilmesi için odağın birey yerine çevre ve topluma kayması gerektiğini belirtmektedir (Korkmaz, 2023).

Tam bu noktada çevre odağında kentlerin, yaşanılan mekânların, toplu taşıma araçlarının ve işyerlerinin engelli bireyler için fiziksel olarak erişilebilir olmaması, engelli bireylerin istihdamının önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Özürlülerin Sorunları ve Beklentileri Araştırması, engelli bireylerin %70'e yakınının toplu taşımayı kendi başına kullanamadıklarını ve toplu taşımayı kendi başına kullanamayanların %12,9'unun toplu taşıma araçlarının erişilebilir olmaması dolayısıyla bu ulaşım yöntemini kullanamadıklarını göstermektedir (TÜİK, 2011). İşyerinin erişilebilirliği konusunda ise, belirli engel grupları için erişilebilir olmayan işyerlerinin, engelli çalışma yükümlülüklerini diğer engel gruplarından bireyleri çalıştırarak yerine getirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, engelli istihdamının arttırılması amacıyla erişilebilirlik sorunlarının ortadan kaldırılması büyük önem taşımaktadır (Yılmaz vd., 2013).

Bu kapsamda Türkiye'de belediyeler 20. yüzyılın sonlarına doğru yapmakla yükümlü oldukları imar ve altyapı gibi görevlerin yanı sıra sosyal belediyecilik anlayışı ile dezavantajlı kesimleri gözeterek engelli istihdamı gibi konulara eğilmeye başlamışlarsa da (Tinar, 2020) yerel yönetimlerin sahip olduğu geniş olanaklara rağmen engellilik alanında yaptıkları uygulamalarda eksik kaldıkları görülmektedir (Arap vd., 2021). Benzer bir şekilde ulusal televizyon kanalları incelendiğinde engelli bireylere ilişkin yapılan içeriklerin çoğunlukla engellilerin istihdamı konusunda toplandığı belirlenmiş fakat yine de bu oranın engelli istihdamına ilişkin farkındalık oluşturarak ayrımcılığın azaltılması açısından oldukça yetersiz bulunduğu saptanmıştır (Sönmez vd., 2013). Ülkemizde bulunan yerel yönetimler ve

televizyon kanalları geniş kitlelere kısa zamanda ulaşabilecek olanaklara sahiptir fakat buna rağmen engelli istihdamı gibi önemli sorun alanlarına değinme açısından eksik kalmaktadırlar. Engelli istihdamı aynı zamanda toplumsal bir olgu olması dolayısıyla farklı kaynaklar tarafından desteklenmesi gerekebilir. Yerel yönetimler ve televizyon kanalları bu noktada önemli olabilir fakat etkilerine ilişkin endişeler mevcuttur. TÜİK tarafından açıklanan veriler bu endişelerin asılsız olmadığını göstermektedir çünkü son yıllarda engelli istihdamında düşüş olduğu ortaya konmuştur (Namal, 2019; Korkmaz, 2023).

Engelliler işgücü piyasasına girişte, iş bulmakta, buldukları iş türünde ve aldıkları ücret seviyesi konularında engelli olmayanlara göre kısmen daha dezavantajlı konumda olmakla birlikte daha iyi eğitim düzeylerine sahip olmaları durumunda istihdam olasılıkları diğer işgücü grupları gibi artmaktadır. Ancak engelliler için eğitim almak engelliliğin hangi çeşidi olursa olsun (fiziksel ya da mental) oldukça zordur. Ayrıca nüfusun geri kalanına göre daha düşük eğitim ve gelir seviyesine sahip olma olasılığına sahip olan engelliler için bu durum yoksulluk ve engellilik arasında kısır bir döngünün oluşmasına sebep olmakta ve yoksulluk engellik riskini ve engellilikte yoksulluk riskini perçinlemektedir (Durmaz, 2017).

Kara'nın 2021 yılında Çanakkale özelinde yapmış olduğu sonuçlar da mekânsal erişilebilirliğe ilişkin sorunların, işverenlerin engellilere iş vermeye yönelik tutumlarını nasıl etkilediği konusunda işverenleri en çok endişelendiren hususun bina ve işyerlerinin engellileri gözeterek tasarlanmaması, cadde ve engelliler için bilgilendirmelerin ve işaretlemelerin yetersizliği, rampalar, hissedilebilir yüzeyler, merdivenler, toplu taşıma ve engelli park yerlerinin uluslararası standartlara göre tasarlanmamış olması gibi nedenlerle işe aldıkları engellilerin işyerine gelip gelemeyecekleri konusundaki düşünceleri olmuştur.

Kent planları ile yapılan mekânsal düzenlemelerde genel olarak "engelliler" için yeterli hassasiyetin gösterilmediği anlaşılmaktadır. Engelliler, "erişilebilirlik" kapsamında fiziksel çevrenin ve çeşitli işlevlere sahip yapılara ait mimari çözümlerin yetersiz olması, toplu ulaşım sistemlerinin uygun olmayışı ile eğitim, istihdam, sosyal hayata katılım, iletişim ve bilgilendirme, sosyal destek ve sağlık hizmetlerinden faydalanamama gibi sorunlar ile karşılaşmaktadır. Türkiye genelinde yapılan bir araştırma sonucuna göre engellilerin çalışma hayatında karşılaştığı en önemli sorunun iş ortamının ya da işe ulaşımın fiziki olarak uygun şartlara sahip olmaması olduğu anlaşılmaktadır. Kentsel mekânlarda engellilerin rahat dolaşımının sağlanması, yaşanabilirlik standartlarının yükseltilmesi, bu mekânların ve ulaşım sistemlerinin erişilebilir ve kullanışlı olarak düzenlenmesi

ile doğrudan ilgilidir. Bu nedenle fiziksel çevre ve ulaşım sistemleri; planlama ve tasarım aşamasından itibaren, engellilerin kullanım ve erişilebilirlik gereksinimlerini karşılayabilecek evrensel tasarım yaklaşımına uygun biçimde düzenlenmelidir (Tiyek vd., 2016).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2011 yılında yapmış olduğu "İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi" adlı çalışmada özel sektör işverenlerinin özürlü istihdamına bakışı, beklentileri ve işgücü piyasasının analizlerinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada yasal zorunluluk olan kota sisteminin işverenler tarafından benimsendiği, maddi cezalar dışında cezai yaptırımların çözümlendirilebileceği, yeni teşviklerin (vergi indirim gibi) özendiriciliğine inanıldığı gibi sonuçlar tespit edilmiştir. Ayrıca engellilere yönelik mevzuat, rehabilitasyon, işe yerleştirme vb. konularda rehberlik ve destek isteklerinin devlet tarafından karşılanmasının beklendiği görülmüştür. İşverenlerin işyerinde engelliye yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu, işletme ölçeğinin büyüklüğü ile bu oran arasında bir doğru orantı olduğu yani kurumsallaşmanın engelliye bakış açısında olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur (Durmaz, 2017).

AB ve Aktif İstihdam Politikalarında Engelli İstihdamına Yönelik Engelsiz Şehir Tasarımı

Aktif istihdam politikaları uygulamaları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkelerin politik, kurumsal yapılarının farklı olması ve emek piyasalarındaki farklılıklar genel kabul gören bir sınıflandırmaya engel olmaktadır. Avrupa Birliği (AB) AİP'leri işsizlere ve diğer risk gruplarına yönelik uygulanan politikalar şeklinde kategorize ederken OECD, AİP uygulamalarını kamu istihdam hizmetleri, istihdam teşvik politikaları, mesleki eğitim politikaları, gençlere yönelik tedbirler, engellilere yönelik programlar şeklinde sınıflandırmaktadırlar (Bayraktar, 2019).

Aktif istihdam politikaları kapsamında kullanılan iki temel araç bulunmaktadır. İlki, işsizlerin tümünü hedef alan genel nitelikli programlar, ikincisi ise gençler, kadınlar, yaşlılar, engelliler, uzun dönem işsizler ve göçmenler vb. dezavantajlı kesimlere yönelik özel nitelikteki programlardır. Bu programlar daha spesifik incelendiğinde, esnek ve a tipik çalışma düzeninin yaygınlaşması, kişinin vasıf ve mesleki becerilerini artırıcı eğitim programları, bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri, işe yerleştirme ve danışmanlık hizmetleri, okuldan iş hayatına katılma dönemlerinde sorunlar yaşayan genç işsizlere iş tecrübesi edindirmeye yönelik programlar, istihdam programları, ücret ve istihdam

teşvikleri ile girişimciliğin desteklenmesi vb. araçlarla uygulanmaktadır (Kasapoğlu ve Murat, 2018).

Aktif istihdam politikaları beceri geliştirme, yeniden istihdam ve diğer politikaları teşvik etmektedir. En önemlisi sürekli büyüyen işgücü için insan onuruna yakışır iş oluşturulması gerekmektedir. Bugün başta Avrupa Birliği olmak üzere birçok OECD ülkesinde, aktif işgücü piyasası politikaları güncelliğini ve önemini korumaktadır (Çolak ve Koç, 2023). Bu bağlamda Avrupa ülkeleri aktif istihdam politikalarını özel gereksinimli bireyleri, toplumda pasif konumda, yardıma ihtiyaç duyan, sürekli tüketici konumda görmenin aksine, toplumun üretim hareketliliğine katkı sağlayan, diğer bireylerle eşit konuma sahip bireyler olarak kabul etmektedir. Bu kapsamda ekonomik ve toplumsal çalışmalar kapsamındaki çalışmaların tümünü bu bireylerin varlığını da göz önünde bulundurarak yapılandırmaktadır (Sakarya Çınkı, 2018).

“Avrupa Birliği Engelli Eylem Planının” odaklandığı ilk bölüm, özel gereksinimli bireylerin iş gücü piyasasına ve iş edinme ile ilgili olan eğitim, bilgi teknolojileri, binalar gibi olanaklara ulaşım ulaşamadıkları olmuştur. Bunun sonucu olarak birtakım süreçlerden geçilerek Avrupa genelinde önlemler alınmıştır. Avrupa İstihdam Stratejisi kapsamında istihdam edilebilirlik, girişimcilik, uyum, uyarılama ve fırsat eşitliği olmak üzere dört boyut ele alınmakta ve bu çerçevede özel gereksinimli bireylerin işgücü piyasasına dâhil olmaları yönünde gerekli teşvik edici tedbirlerin alınması gerektiği yer almaktadır. Avrupa Komisyonu 12 Mayıs 2000 tarihinde “Engelli Bireyler İçin Engelsiz bir Avrupa’ya Doğru” başlıklı bir tebliğ yayımlamıştır. Bu tebliğ ile meslek edinme, eğitim, mesleki eğitim, ulaşım, iç piyasa, bilgi toplumu ve yeni teknolojilerle ilgili olarak Avrupa düzeyinde bir sinerji yaratılmaya çalışılmıştır.

Engelli grupların maruz kaldığı sosyal dışlanmayı ve erişilebilirlik problemini ortadan kaldıracak olan politikalar bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü engelli bireyler toplumun diğer üyelerine göre ötekileştirilmeye ve muhtaçlık durumuna düşmeye karşı daha savunmasız halde-dir. Engelli bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata dahil olabilmesinde ise en büyük görev yerel ve ulusal idarelere düşmektedir. Kamu idarecileri tarafından uygulamaya konulan hizmet ve politikalar, engelli bireylerin fayda görebileceği şekilde erişilebilirliğe uygun yapılma mecburiyetindedir. Yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamaya konulan projeler aracılığıyla, toplumda farkındalık oluşturmak ve politikalara olan erişilebilirlik probleminin ortadan kaldırılarak engelli bireylerin de ekonomik ve sosyal hayata katılımının sağlanması elzem bir sorun alanıdır (Bektaş ve Develi, 2020).

Erişilebilir Olan/Olmayan Kentlerde İşgücü Piyasasında Engelli İstihdamı

Türkiye’de özel sektör engelli istihdamı ile ilgili olarak Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) görevlendirilmiştir. İŞKUR 2002-2018 yılları arasında 382.000 engellinin istihdamına aracılık etmiştir. Engel durumuna göre; tüm vücut fonksiyon kayıplarının en az %40’ından yoksun olduklarını, yetkili sağlık kuruluşlarından alacakları engelli sağlık kurulu raporu ile belgeleyen engelliler İŞKUR İl Müdürlüklerine/ Hizmet Merkezlerine başvurarak ‘engelli’ statüsünde kayıt yaptırabilmektedirler. Engellilik durumunun belirlenmesinde, meslekte çalışma güç kaybı oranı vb. oranlar dikkate alınmamakta olup tüm vücut fonksiyon kaybı oranına bakılmaktadır. Engelli sağlık raporunda çalışamaz ifadesi yer alıyorsa kişinin kaydı yapılmamaktadır. Türkiye’de engelli istihdamı gerek kamu gerekse özel sektör olsun daha önce de belirtilen yasalar gereği kota sistemi kapsamında yürütülmektedir. Son yıllarda engelli istihdamına yönelik teşviklerin arttığı görülmektedir.

Erişilebilirliğin sınırlandırılması, sağlık hizmeti ve rekreasyon alanlarına erişimin sağlanamaması ve istihdam için daha az fırsat gibi sayısız eşitsizliğe neden olurken, potansiyel olarak sosyal dışlanmaya da yol açabilmektedir. Bu nedenle, güvenli ve erişilebilir yaya yolları ile aktif ulaşım fırsatlarını artırarak, genel hareketliliği ve katılımı geliştirerek eşitliği etkileyebilirler (Erdoğan ve Yılmaz, 2022).

Aşağıda yer alan Tablo 2’ye göre engelli dostu iller sıralamasında birinci il olan Isparta, İŞKUR’un engelli kontenjanlarına dair Temmuz 2023 verilerine göre kamuda ve özel sektörde yer alan bilgileri yorumlandığında; engelli çalıştırmakla yükümlü 50’den fazla işçi çalıştıran iş yeri sayısı kamuda 12, özel sektörde 72 işyeri olduğu tespit edilmiştir. Burada çalıştırılması gereken minimum engelli çalışma kotalarının da kamuda 149, özel sektörde 333 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak özel sektörde fiilen 335 kişi istihdam edilmiştir. Ancak İŞKUR’a yapılan işveren başvurularına göre halen kamuda 15, özel sektörde 29 açık pozisyon görülmektedir. Ancak çalışma zorunluluğu bulunmadığı halde 50 kişiden düşük iş yerlerinde kamunun 15, özel sektördeki işyerlerinin 26 engelli çalışanı istihdam ettikleri görülmektedir. Toplam çalıştırılan engelli sayısına bakıldığında kamuda 175 kişiye karşılık özel sektörde 374 kişi istihdam edilmiştir.

Tablo II: Engelli Dostu Şehirlerde 2023 Temmuz Sonu İtibariyle Engelli Kontenjanları (İlk On) (İŞKUR).

İLLER	ENGELLİ ÇALIŞTIRMAKLA YÜKÜMLÜ 50+ İŞYERİ SAYISI		ÇALIŞTIRMAK İLE YÜKÜMLÜ OLDUĞU ENGELLİ SAYISI		ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI (50+İŞYERİ SAYISI)		ENGELLİ AÇIK KONTENJAN SAYISI		ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI (50- İŞYERİ SAYISI)		ENGELLİ KONTENJAN FAZLASI SAYISI		TOPLAM ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI	
	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL
ISPARTA	12	72	149	333	149	335	15	29	26	39	15	31	175	374
ANKARA	101	1.195	2.140	7.568	2.274	6.615	296	1.603	53	474	430	650	2.327	7.089
BOLU	13	86	108	606	104	620	18	58	0	35	14	72	104	655
İSTANBUL	101	5.393	2.645	35.829	2.546	29.094	572	8.135	72	1.223	473	1.400	2.618	30.317
YALOVA	7	172	45	673	51	420	2	263	5	48	8	10	56	468
ESKİŞEHİR	31	294	612	2.043	746	2.150	2	71	15	101	136	178	761	2.251
İZMİR	40	908	904	6.605	930	5.987	93	1.159	40	265	119	541	970	6.252
KOCAELİ	29	937	468	6.105	581	5.983	30	624	24	248	143	502	605	6.231
BİLECİK	4	93	20	703	20	643	2	103	7	37	2	43	27	680
ÇANAKKALE	28	108	271	715	272	733	31	34	10	33	32	52	282	766

Bu değerlendirme “Engelli Dostu İller Sıralaması”nda 8. olan Kocaeli için yapıldığında engelli istihdamı açısından çok daha pozitif bir durum ortaya çıkmaktadır. Engelli istihdamı zorunlu olan 50 kişinin üzerinde çalışan olan iş yerlerinden kamuda 29 işyeri, özel sektörde 937 işyeri tespit edilirken normal şartlarda en düşük kontenjanda istihdam edilmesi gereken kişi sayısı kamuda 468 kişi, özel sektörde ise 6105 kişi olarak tespit edilmiştir. Ancak fiilen kamuda 581 kişi istihdam edilirken bu sayı özel sektörde kontenjanın altında 5983 kişi olarak tespit edilmiştir. Özel sektörde

halen engelli kontenjanına başvuran işyerleri açısından 624 kişilik bir engelli kontenjanı açığı görülmektedir. 50 kişinin altında işçi çalıştıran işyerlerinde ise kamuda 24 kişi istihdam edilirken, özel sektörde 248 kişi istihdam edilmiştir. Bu veriler ışığında Kocaeli genelinde kamuda toplam 605 engelli birey istihdam edilirken, özel sektörde 6231 kişi istihdam edilmiştir. Her ne kadar Engelli Dostu İller sıralamasında 8. il olarak değerlendirilse de İstanbul, Bursa, Ankara ve İzmir’den sonra en çok engelli birey istihdam edilen 5. il olma özelliği de taşımaktadır.

Tablo III: Engelli Dostu Şehirlerde 2023 Temmuz Sonu İtibariyle Engelli Kontenjanları (Son On) (İŞKUR).

İLLER	ENGELLİ ÇALIŞTIRMAKLA YÜKÜMLÜ 50+ İŞYERİ SAYISI		ÇALIŞTIRMAK İLE YÜKÜMLÜ OLDUĞU ENGELLİ SAYISI		ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI (50+İŞYERİ SAYISI)		ENGELLİ AÇIK KONTENJAN SAYISI		ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI (50- İŞYERİ SAYISI)		ENGELLİ KONTENJAN FAZLASI SAYISI		TOPLAM ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI	
	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL
MUŞ	6	9	20	24	32	21	2	8	3	17	14	5	35	38
ŞIRNAK	8	29	73	110	66	103	16	20	0	26	9	13	66	129
AĞRI	8	14	56	62	48	67	13	3	2	10	5	8	50	77
ŞANLIURFA	19	109	229	1.025	234	623	37	460	15	46	42	58	249	669
MARDİN	11	84	111	336	119	333	11	30	0	29	19	27	119	362
BİTLİS	10	36	91	162	106	166	4	23	17	6	19	27	123	172
BATMAN	4	181	97	704	104	666	7	113	4	29	14	75	108	695
VAN	16	58	323	393	282	406	79	58	18	30	38	71	300	436
ADİYAMAN	7	47	103	265	100	194	14	90	7	8	11	19	107	202
HAKKARİ	8	9	31	19	32	19	4	3	8	5	5	3	40	24

Tablo 3'te ise "Engelli Dostu İller Sıralaması"nda yer alan son 10 ilin İŞKUR verilerine dayanılarak elde edilen il bazlı engelli kontenjanları ve buna göre istihdam edilen engelli sayıları görülmektedir. Tabloya göre Muş engelli bireylerin istihdamı konusunda en dezavantajlı il olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinin ve dolayısıyla kontenjanlarının azlığı gerekse de teşvik amaçlı istihdam edilebilme olanaklarının kısıtlılığı toplam engelli çalışan sayısına da yansımaktadır. "Engelli Dostu İller Sıralaması"nda son sırada olan Muş; İŞKUR verilerine göre toplam engelli çalışan sayısı bakımından da 77. sıradadır. En düşük kontenjan sayıları kamuda 20, özel sektörde 24 olarak kayda geçilirken, kamuda 35 engelli birey istihdam edilmiş ve özel sektörde de 38 engelli bireyin istihdamı gerçekleştirilmiştir.

Bu tablolarda dikkati çeken husus Kamunun engelli istihdamındaki durumudur. Dünya'da birçok ülkede genellikle kamu en büyük işveren konumundadır. Ancak engelli istihdamı söz konusu olduğunda durum değişmektedir.

Örneğin; Norveç'te istihdam destek programı içinde korumalı işler, kamudan ziyade özel sektörde daha fazladır. Aynı şekilde İsveç'te işe yerleştirilen engellilerin sadece %5'i kamu sektöründedir. Engelli istihdamı konusundaki duyarlılık artmasına karşın, kamu sektörü ne engelli istihdamının sağlayıcısı ne de istihdam destek araştırmalarının inceleme konusu olarak ön plana çıkmıştır. Kamu sektörünün statik ve aşırı kuralcı yapısı gereği engelli istihdamında önemli güçlükler yaşanmaktadır. Rhodes ve Drum tarafından ABD'deki engellilerin kamu sektöründeki istihdamını konu alan bir çalışmada, engellilerin işe girmelerinde en sık karşılaştıkları bariyerler; kamu personeli sınavına giriş gerekleri, esnek olmayan iş sınıflandırma işlemleri, katı maaş çizelgeleri ve zamanı geçmiş engelli ödeneği düzenlemeleridir. Araştırmacılara göre söz konusu bariyerler engeli bulunan kişileri açık işlere erişim bakımından adeta cezalandırmaktadır (ASPB, 2015). Buradan hareketle aşağıdaki Tablo.4 İŞKUR verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

Tablo IV: Seçili İllerde Kamuda Çalışan Engelli Oranları (TÜİK, Temmuz 2023).

İLLER	ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI		TOPLAM ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI	KAMUDA ÇALIŞAN ENGELLİ ORANI	İLLER	ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI		TOPLAM ENGELLİ ÇALIŞAN SAYISI	KAMUDA ÇALIŞAN ENGELLİ ORANI
	KAMU	ÖZEL				KAMU	ÖZEL		
ISPARTA	175	374	549	0,32	MUŞ	35	38	73	0,48
ANKARA	2.327	7.089	9416	0,25	ŞIRNAK	66	129	195	0,34
BOLU	104	655	759	0,14	AĞRI	50	77	127	0,39
İSTANBUL	2.618	30.317	32935	0,08	ŞANLIURFA	249	669	918	0,27
YALOVA	56	468	524	0,11	MARDİN	119	362	481	0,25
ESKİŞEHİR	761	2.251	3012	0,25	BİTLİS	123	172	295	0,42
İZMİR	970	6.252	7222	0,13	BATMAN	108	695	803	0,13
KOCAELİ	605	6.231	6836	0,09	VAN	300	436	736	0,41
BİLECİK	27	680	707	0,04	ADİYAMAN	107	202	309	0,35
ÇANAKKALE	282	766	1048	0,27	HAKKARİ	40	24	64	0,63

Yukarıdaki tabloda engelli istihdam edilen toplam çalışan sayısı içerisinde kamunun ağırlığı gösterilmektedir. Tablonun sağ tarafında yer alan engelli dostu ilk on şehrin kamu ağırlığı ortalaması %17 iken, son on şehrin ortalaması ise %37 olmuştur. Buradan çıkartılacak en önemli sonuç diğer ülkelerin aksine Türkiye'de kamunun engelli istihdamına yönelik desteği gelişmiş ülkelere göre oldukça fazladır. Türkiye'de engelli istihdamında kamunun payı %15 olarak hesaplanmaktadır. Ancak bu destek dezavantajlı illerde daha da belirgin hale gelmektedir. Tablonun sağ tarafında yer alan engelli dostu iller içerisinde yer alan aynı

zamanda da en çok engelli birey istihdam edilen ilk onda yer alan İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Eskişehir'in ortak özellikleri, bir yandan iş olanaklarının en yoğun bir şekilde toplandığı iller olmasının yanında yerel yönetimlerinin engelli dostu bir kent tasarlama konusunda da oldukça aktif politikalar izleyen şehirler olmalarıdır. Bu kentler sadece iş olanağına erişebilir olmalarının yanı sıra engelsiz kent tasarımı bakımından gerek ulaşım gerek yaya yolları ve kent mobilyalarının tasarımının yanında sağlık kuruluşlarına ulaşım ya da sosyal hizmetleri sağlama gibi konularda da etkin rol oynamaktadırlar.

Bu belediyeler toplumunda özürülülerin sosyal, ekonomik, bedensel ve psikolojik sorunlarının tespiti, bakımı ve rehabilitasyonu ile işe yerleştirme, toplumsal yaşama katılım ve örgütlenmelerine yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Engellilere yönelik özel fiziki düzenlemelerin, yerleşim alanlarının kullanımında kolaylık sağlayıcı bir plan ve programa uygun gerçekleştirilmesi, bu kesimin toplumsal yaşama katılımını sağlamada çok önemli bir boyut olmasından hareketle sosyal konutlar ve konutların asansör, merdiven

ve iç tasarımlarının dahi engellilere göre düzenlenmesini sağlayıcı önlemler almakta ve denetimler yapmaktadırlar. Hatta şehir mobilyalarının, kamuya açık alanların ve parkların engellilerin erişilebilirliğine açık olmasını sağlamak en önemli amaçlarından biridir. Özürülülerin çalışabileceği ortamlar, alanlar, mesleki eğitimlerini sağlayıcı programlar düzenleyerek ve istihdam edilmelerini sağlamaktadırlar. Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin “Gülen Yüzler” projesi buna önemli bir örnek teşkil etmektedir (Genç, 2009).

Sonuç

Engelli bireylerin istihdamına ilişkin olarak dünyanın bazı ülkelerinde Türkiye’ye kıyasla daha erken yıllarda uygulamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Fakat engelli bireylerin hem iş gücüne katılma hem de bulunduğu çalışma yaşamını sürdürme noktasında dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de bazı sorunlar yaşadığı yapılan çalışmalar ile tespit edilmiştir. Özellikle yayınlanan verilere bakıldığında engelli bireylerin engeli bulunmayan bireylere kıyasla çok daha düşük oranda iş gücüne katıldığı görülebilir. Bu durumun önlenmesi adına ülkemizde kota uygulaması ve korumalı işyeri gibi farklı modeller uygulanmaktadır (Korkmaz, 2023).

İşgücü piyasasındaki önlemlerin ve istihdama yönelik uygulanan modellerin yanında ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik de engelli istihdamına yönelik önemli bir kentsel strateji olarak ön plana çıkmaktadır. İşyerlerinin ulaşılabilir olması ya da engelli bir birey açısından bir işyerine erişilebilir olmak çalışma hayatına katılmada kolaylaştırıcı etkisi olduğu açıktır.

İşgücü piyasasında engelli istihdamını kontrol ve takip işini üstlenen İŞKUR’un sağlamış olduğu istatistikler çok önemlidir. Bu veriler düzenli olarak 2010 yılından beri aylık olarak takip edilmekte kamuoyuna duyurulmaktadır. Bu veriler engelli istihdamı ile ilgili politikaların oluşumunda ve yeniden tasarlanmasında önemli bir veri seti olarak görülebilir. Ancak TÜİK kanalıyla engelli dostu şehirlerin sürekli ve daha komplike veri setleri ile derecelendirilmesine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Buradaki açık Akbuğa, Demir ve Eliöz’ün 2017’de yapmış oldukları “Engelli Dostu İller Sıralaması Çalışması” ile sınırlı kalmakta ve bu alandaki tek başvuru kaynağı olmaktadır. Oysa 2017’den bu yana geçen yıllar içerisinde yerel yönetimlerin engelsiz şehirler tasarlama konusundaki değişimlerini izleyecek ya da gözlemleyecek bir endeks ya da veri seti maalesef

oluşturulmamış olması kentlerin kendilerini görebilmesi açısından da önemlidir.

İstihdam edilebilirliğin en önemli koşulu olan ekonomik gelişmişlik yanında erişilebilirlik kriterleri daha da önem kazanmaktadır. Yerel yönetimler erişilebilirlik standartları konusunda TSE’nin ilgili standartlarını uygulamak ve AB Kentsel Şartına uygun kentler tasarlamak konusunda kentlerin yeniden tasarımlarına yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Ancak bu konuda devletin engelli dostu şehir olma ya da engelsiz şehirler tasarlama konusunda daha çok teşvik uygulayabilir ve kentleri rekabet içerisinde daha erişilebilir kent tasarımları oluşturmalarının önü açılabilir. Böyle bir durumda engelli bireylerin çalışma hayatına katılımları kolaylaştırılabilir ancak burada en önemli noktanın 81 ilin tamamında engelsiz kent oluşturabilmenin önemini vurgulamaktan geçmektedir.

Yerel yönetimlerin kota üzerinden yapmış oldukları katkının yanında korumalı istihdama yönelik girişimci hikayelerinin artırılması, yerel girişimciliğin desteklenmesi tüm bu politikalar uygulanırken engelli dostu kent tasarımının ve ulaşılabilirliğin sağlanması engelli istihdamını arttıracak gibi engelli bireylerin hem toplum içinde itibarlarını arttırırken hem de ekonomi içerisindeki üretkenliklerini arttırarak kendilerine olan güvenlerini de pekiştireceklerdir.

Tüm bu yazılanlar çerçevesinde engelsiz şehirler tasarlamak ve bu şehirlerdeki engelli bireyleri çalışma hayatına katmak yerel yönetimler için önemli bir güdülenme kaynağı olmalıdır. Engelli ya da engelsiz tüm bireyler için daha kolay ve daha erişilebilir kentlerde yaşama hakkının herkesin hakkı olduğundan beisle engelli dostu şehirlerin her geçen sene daha üst kademelere yükselmesine yönelik sürdürülebilir engelsiz kentler haline dönüşmesi beklentimizdir.

Kaynakça

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2015). Engelli ve yaşlı bireylere ilişkin istatistikî bilgiler (İstatistik Bülteni). Ankara.
- Akbuğa, Ekrem; Demir, Murat Eliöz Ahmet Zeki (2019). Engelli Dostu İller Sıralaması Çalışması. The Journal Of Academic Social Science, 50(50), 348-365.
- Altan, Ö.Z. (2007). Sosyal Politika. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. No: 900.
- Arap, S.K., Yücebaş, E., & Arap, İ. (2021). Yerel yönetimlerin engelsiz yaşam hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi örneği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 139-156.
- Aytekin, Ş. (2010), "Engelli İstihdamında Korunmalı İşyerleri Çözüm Olacak Mı?", MESS Mercek Dergisi, Ekim, 148-153.
- Baldwin, M. L., ve J. W. Johnson. (2000) "Labor Market Discrimination against Men with Disabilities in the Year of the Americans with Disabilities Act." Southern Economic Journal 66(3): 548-566.
- Bayrakdar, S. (2019). İşsizliğin çözümünde uygulanan aktif istihdam politikalarının etkinliği üzerine genel bir değerlendirme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33(1), 339-358.
- Bekci, B. (2012). Fiziksel engelli kullanıcılar için en uygun ulaşım akslarının erişilebilirlik açıdan irdelenmesi: Bartın kenti örneği. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 14(21), 26- 36.
- Bektaş, B., Develi, A. (2020). Engelli Bireylerin Erişilebilirlik Sorunu: Destekler, Eksiklikler. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4(3), 179-191.
- Buckup, S. (2009). The price of exclusion: The economic consequences of excluding people with disabilities from the world of work. Geneva: International Labour Organisation.
- Çavuş, Ö. H., Tekin, A. (2015). Türkiye'de engellilerin istihdam yöntemi olarak korunmalı işyeri. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(1), 145-165.
- Çılgin, T. ve Sandıkçoğlu, Ş. (2023). Sendikaların engelli bireylere yönelik sosyoekonomik politikaları: İngiltere, Kanada, Belçika ve Türkiye örnekleri. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 23(1), 39-52. DOI: 10.30976/susead.1182282.
- Çınar, H., Arslan, A. R., Öztürk, A. M. ve Bülbül, R. (2015). Kamu binaları: Engellilerin donatı ve mobilya kullanımına yönelik yaşam analizi. Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3(3), 329-337.
- Dikmen, Ç. B., (2011). "Avrupa Kentsel Şartı Ulaşım ve Dolaşım İlkeleri Kapsamında Engellilerin Kentsel Alan ve Yapılara Erişilebilirliklerinin Sorgulanması Yozgat Örneği," E-Journal of New World Sciences Academy Engineering Sciences, vol.6, no.4, pp.838-858.
- DIAUD (2019). The inclusion imperative: Towards disability-inclusive and accessible urban development. Erişim adresi: http://worldenabled.org/wp-content/uploads/2019/09/20161012-The-InclusionImperative_Towards-Disability-inclusive-and-Accessible-Urban-Development.pdf.
- Dupré, D., and A. Karjalainen. (2003) "Eurostat Statistics in Focus Employment of disabled people in Europe in 2002." Eurostat.
- Durmaz, Ş. (2017). Engellilik ve İşgücü Piyasası İlişkisi. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(15), 249-276.
- Erdoğan, Ö., Yılmaz, F.D. (2022). İstasyon Caddesi'nin Engelsiz Tasarım Kriterleri Kapsamında İncelenmesi. Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 1(1), 62-76.
- Ergenoğlu, A.S., Yıldız, S. (2013). Fiziksel erişilebilirlik. Engelsiz Türkiye İçin Yolun Neresindedir, 123-173, Sabancı Üniversitesi Yayınları
- Erten, Ş., Aktel, M. (2020). Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(28), 898-912.
- Fremstad, S. (2009) Half in Ten-Why Taking Disability into Account is Essential to Reducing Income Poverty and Expanding Economic Inclusion. Washington D. C.: Center for Economic and Policy Research.
- Genç, Y. (2009). Yerel Yönetimler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları" Kamuda Sosyal Politika Dergisi, Vol.5 pp.60 - ISSN: 1306-8334 - 2009.
- Giri, A., Aylott, J., Giri, P., Ferguson Wormley, S., & Evans, J. (2022). Lived experience and the social model of disability: Conflicted and inter dependent ambitions for employment of people with a learning disability and their family carers. British Journal of Learning Disabilities, 50(1), 98-106. doi: 10.1111/blj.12378.
- Helena, T., Magnus, T., Carin, S. N. (2023). People with intellectual disability and employment sustainability: A qualitative interview study. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 36(1), 78-86. doi: 10.1111/jar.13036.
- Kalaycı, S. (2020). Engelli bireylerin kamusal hizmetlere erişilebilirliğinde belediyelerin yeri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 83-104.
- Kara, C. Ö.D. (2021). Türkiye'de Mekânsal Erişilebilirliği Sınırlayan Altyapı Eksikliklerinin Engelli İstihdamına Etkisi. SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 11(1), 117-140.
- Kasapoğlu, M. M., Murat, S. (2018). Aktif İstihdam Politikaları Ve Türkiye'de İşkur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (25), 485-502.
- Korkmaz, B. C. (2023). Türkiye'de engelli istihdamında yaşanan zorluklar. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 23 (1), 62-81.

- Murfitt, K., Crosbie, J., Zammit, J., & Williams, G. (2018). Employer engagement in disability employment: A missing link for small to medium organizations—a review of the literature. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 48(3), 417-431. doi: 10.3233/JVR-180949.
- Namal, M. K. (2019). İŞKUR Engelli Girişimciliği Destek Programı'nın incelenmesi TR61 Bölgesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 261-272.
- Özteke Kozan, H. İ., Bozgeyikli, H., Kesici, Ş. (2018). Engelsiz kent: Görme engelli bireylerin kentlerde yaşadıkları problemler. *İdealkent - Kent Araştırmaları Dergisi*, 23, 216-235.
- Remnant, J., Wanggren, L., Huque, S., Sang, K., Kachali, L., & Richards, J. (2022). Disability inclusive employment in urban Malawi: A multi perspective interview study. *Journal of International Development*, 34(5), 1002-1017. doi: 10.1002/jid.3678.
- Rode, P. ve da Cruz, N. F. (2018). Governing Urban Accessibility: Moving Beyond Transport And Mobility. *Applied Mobilities*, 1-25.
- Sakarya Çınk, Ö. (2018). Özel gereksinimli bireylerin istihdamına Avrupa penceresinden bir bakış. M. A. Melekoğlu, (Ed.), 28. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı (s. 190-199) içinde. Eskişehir. ISBN: 978-605-80966-0.
- Samanlı, R. (2021). Birleşmiş Milletler'in Engelsiz Yaşamı Oluşturma Çabaları Doğrultusunda Sosyal Koruma Politikalarının Değerlendirilmesi1 Evaluation of the United Nations' Social Protection Policies and Their Efforts to Generate Barrier-Free Living.
- Shaw, J., Wickenden, M., Thompson, S., & Mader, P. (2022). Achieving disability inclusive employment—Are the current approaches deep enough?. *Journal of International Development*, 34(5), 942-963. doi: 10.1002/jid.3692.
- Sönmez, Ö. F., Karatekin, K., & Merey, Z. (2013). Ulusal televizyon kanallarında engelli hakları. *Electronic Turkish Studies*, 8(8).
- Şat, N. ve Göver, T. (2017). Engelliler için belediyelerin erişilebilirlik sorumlulukları: Çorum engel haritası projesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 521- 542.
- Şen, M. (2018). Türkiye'de engellilere yönelik istihdam politikaları: sorunlar ve öneriler. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 129-152.
- Tiyek, R., Eryiğit, B. H., & B. aş E., (2016). Engellilerin erişilebilirlik sorunu ve tse standartları çerçevesinde bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 225-261.
- TÜİK, T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011) *Özürülülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*, Ankara.
- Uslu, A. ve Shakouri, N. (2016). Kentsel Peyzajda Engelli/Yaşlı Birey İçin Bağımsız Hareket Olanağı ve Evrensel Kent Tasarımı, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1/14, 7-14.
- Ünsür, A. (2020). Engellilere Yönelik Beceri Kazandırma ve İstihdam Faaliyetleri ile Bu Alanda Yerel Yönetimlerin Rolü, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Örneği. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(23), 132-164.
- Yılmaz, V., Çakar, Y. B., ve Küçükaslan, B. (2013). İstihdam, "Engelsiz Türkiye için Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler" kitabında (Yayına hazırlayanlar: Menda E, Balkan N, Berkay N)." *Sabancı Üniversitesi Yayınları, İmak Ofset, İstanbul* (2013): 274-84.
- Yusupov, D., & Abdukhalilov, A. (2022). Barriers to disability inclusive employment in Uzbekistan: A pilot qualitative study of disabled people's lived experiences. *Journal of International Development*, 34(5), 1048-1068. doi: 10.1002/jid.3693.
- World Health Organization [WHO]. (2022). Disability. <https://www.who.int/health-topics/disability>.